

УСВОЯВАНЕ НА ЧУЖД ЕЗИК ОТ ДЕЦА В ПРЕДУЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИ ПРИНЦИПИ

Юлия Булба

Въпросът за билингвистичното влияние върху развитието на детето винаги се разглежда от три основни гледни точки:

1) изучаването на чуждия език в детска възраст се възприема като вредно (Э. Бенеке, А. Герлах, А. А. Любарская, I. Epstein, D. Saer и др.), в това число и за умственото развитие (G. Nieuwenhius, O. Decroly);

2) овладяването на чуждия език оказва положително влияние върху изучаването на родния и върху мисленето на детето (К. Д. Ушинский, Л. В. Щерба, А. Д. Миллер, И. В. Рахманов, И. В. Карпов);

3) двуезичието не осъществява никакво конкретно въздействие върху умственото развитие на детето (S. Arsenian, K. Pitner).

В днешно време крайните мнения по този въпрос престават да бъдат актуални, тъй като съвременните изследвания все повече са насочени към описание на условията, възприемани като знак, които оказват влияние върху психиката на детето при изучаване на чужди езици.

Мнението относно съотношението: роден (нероден) език – мислене също се оформя в три варианта:

1) мисленето на чужд език се различава от мисленето на роден;

2) за една мисъл съществуват различни езикови същности, т.е. мисленето на чужд език се различава от мисленето на роден, не със своето “обективно съдържание” (реални връзки и отношения, или предмета на мисълта), а само със своето “субективно съдържание” (понятия, с помощта на които се изразява една или друга мисъл);

3) чуждестранните форми могат да бъдат свързани само непосредствено с формите на родния език, но не с мисленето.

Но с течение на времето центърът върху дискусиите по проблемите на билингвизма се пренася като посока на търсене в област, отнасяща се до възрастовия отрязък, определен като изключително чувствителен за овладяване на чужд език, а също така се обръща внимание на горната и долната граница за неговото ефективно усвояване.

Психофизиологическите изследвания на W. Penfield показват, че възрастовите особености на децата до 9–12-годишна възраст са изклю-

чително подходящи за изучаване на два или три чужди езика. След тази възрастова граница се констатира, че човешкият мозък се оказва недостатъчно гъвкав за усвояване на езика, а също така се занижава имитационната способност на човека (17).

Е. Lenneberg повдига идеята за съществуване на матрица за езикови способности, опирайки се на теорията за матрицата, съгласно която поведението на индивида се обуславя от наличието на матрица и включва определени характеристики на анатомичния и физиологичния процес. Тази матрица включва няколко компонента: последователността, в която се появяват различните функции на езика; възрастовите предели, характеризиращи усвояването на езика; присъствие на физическа зрялост; характеристики, отнасящи се до възможностите на човешкия мозък. В този смисъл най-благоприятната възраст за усвояване на чужд език се оказва възрастта от 2 до 15 години. И тъй като индивидът не е в състояние да се научи да престапва пределите, ограничени от матрицата, то след 12-годишна възраст усвояването на езика според мнението на Е. Lenneberg значително се усложнява (16).

Многочислените експерименти на изследвания и тествания нивото на езиковите способности доказват, че след 6–7-годишна възраст у детето в известна степен се загубва гъвкавостта на речевия механизъм. Освен това съществуват и други изследвания, резултатите на които свидетелстват не само за ослабване на някои езикови способности с увеличаване на възрастта, но и за усъвършенстване на други.

При обучение по английски език изследваните от различни възрасти (от 6–7-годишни до възрастни) показват, че способността за запаметяване на езиковия материал се повишава право пропорционално на увеличаване на възрастта. Фонетичният анализ на речевите образци и тяхното възпроизвеждане най-вече се отдава на 8–9-годишните, дори с увеличаване на възрастовата граница се допуска по-голям брой изкривяване при произношение на звуковете, думите, мелодиите, изреченията. По отношение на езиковите творчески способности единадесетгодишното дете превъзхожда седемгодишното, по-малките ученици подхождат към чуждия език синтетично, като го възприемат в цялостен вид, без забележима лична преработка (5).

Наложената практика при обучение на децата по втори език в различните стани и специалните изследвания в тази посока показват, че оптимална се оказва 5-годишната възраст за начало на обучението (когато става дума, че речта на роден език е повече или по-малко оформена).

Експериментално се потвърждава, че благоприятният период за формиране на фонетични обобщения и диференциацията на ниво отчетливо осъзнаване на общите и специфичните фонетични признаци се оказва предучилищната възраст на детето.

Пет-шестгодишните деца с лекота овладяват общите и специфичните фонетични признаци, забелязват ги в думата, словесно ги характеризират, по тях диференцират фонемите. Установено е, че оформените у децата в предучилищна възраст обобщения и диференциации се оказват устойчиви и заедно с това са съществена предпоставка за успешно усвояване на фонетиката, графиката и орфографията не само в доучилищния, но и в училищния период (15).

Периодът на предучилищната възраст се оказва най-чувствителен към езикови явления.

Възприемането на речта – това чувствено възприятие на езиковата цялост, се базира обикновено на чувство към езика и се оказва независимо от особеностите на чуждия език, тъй като разбирането се определя като съзнателно възприемане на смисловото съдържание на речта.

Чувството за езика – това своеобразно чувство за цялост и усещане на взаимоотношения между неговите части и общността на цялото. От общото чувство за езика се отделя специфичното – “умението да се артикулира”, когато човек усеща слухово-двигателна връзка, лежаща в основата на произношението на едни или други звукове. Генетическата предразположеност е причина за поява на чувство към езика, което води до наличие на съответни теоретични познания и практическо ползване на езика.

Според мнението на Б. В. Беляев може да бъде изработен “художествен” тип за овладяване на чужд език в ранната детска възраст на основата на чувството за език. У възрастните с относителна лекота може да бъде създаден “мисловен” тип за овладяване на чужд език на основата на дискурсивно-логическо разбиране на неговите особености (2, 47).

Психолингвистическата теория разглежда изучаването на чужд език като възможност за развитие на словесни понятия в предучилищната възраст противоположно на мнението за изключително имитационната основа на речевото развитие: “Усвояването от децата на родния език включва наред с формиране на практически речеви навици и формиране на осъзнаване на словесната действителност, която може да определи лингвистическо развитие на детето” (8, 85).

Психолингвиста А. М. Шахнарович предлага да се търсят възможности за моделиране на вътрешните процеси на анализа за семантичката ценност на езиковите единици и правила в условията на обучение (3).

Когато се определят целите при търсене на условия за обучение на деца в предучилищна възраст по чужд език се налага да се вземе под внимание не толкова механизма на речево развитие на детето, а по скоро качествата на модел за успешно овладяване на чуждия език. В психологията и педагогиката, този проблем се разглежда като построяване на модел за чуждоезикови способности и анализ на неговите съставящи.

Като компоненти в качеството на лингвистични способности най-често се назовават: фонетичен слух, граматическа чувствителност, интелектуален компонент, езикова памет, чувство за език.

П. Пимслер откроява от способностите за езика три фактора: ниво на речево развитие, под което се разбира владенето на родноезикова лексика, умение аналитически да се използва вербален материал (“словесен анализ”); слухов анализ, който се измерва в два различни аспекта – “звуково различие” и “звуково-знакова връзка”; “интерес” към изучаване на чужди езици (12, 169).

По-подробно първите два пункта могат да бъдат представени като следните компоненти, свързани с уменията: чувствителност на слуховия апарат; способност да забелязват и изменят структурните варианти на езика; продуктивност на вербалната памет; способност да се установява езикова закономерност; способност да се употребяват и узнават заучени думи в различни форми, за да се установят смисловите връзки при диференциране формата и съдържанието на чуждите думи (9, 282); способност за вероятно прогнозиране, за логиката на построяване на съждения, за установяване на езикови правила, за актуализация на най-вероятната хипотеза към дадения контекст (8, 89).

Редица изследвания са посветени за изясняване ролята на отделните способности за усвояване на чужди езици. Определено е например, че неспособността за имитация у човека затруднява процеса за овладяване на звуковата система на езика, защото слуховият компонент се оказва незаменим като способност за усвояване на чужди езици. Доказано е също така, че водещ незаменим компонент на чуждоезиковата способност се явява речевомисловната дейност (14, 15). По отношение на паметта, като един от компонентите на способността за усвояване на чужди езици се оказва, че механичката памет може да бъде самостоятелен, но не водещ компонент, и напълно е възможно нейното компенсирание или “замяна” с други съставящи, например логическата памет (пак там).

Успешното усвояване на чуждите езици през различни възрастни етапи зависи от доминирането на различните компоненти в структурата на способността за овладяване на чужди езици.

Резултатите от изследванията на Г. А. Мактамкулова при възрастните и индивидуално-типичните различия на обучаваните по чужд език доказват следното (10): в началната фаза на обучение (6–7 години) успешното овладяване на чужд език е свързано с доминиране на личностните параметри (преди всичко адаптивните качества на личността, умението да се приспособява към изискванията на учителя, умението да улавя емоционалното състояние и настройка, както и да се ползват от особеностите и слабостите на възрастните и учителя), в същото време когнитивните и психофизиологичните показатели се оказват определящи за успешното овладяване на чужд език при по-следващите степени на обучение. Проявяваните различни индивидуално-типични особености на обучаваните позволяват да се определят два типа на овладяване на чужд език: когнитивно-лингвистичен (интровертност, висока тревожност, консерватизъм, инертност; ниски скоростни показатели, но пък качествено изпълнени задачи) и комуникативно-речев (общителност, емоционална устойчивост, радикалност, лабилност; завишени скоростни показатели отколкото при първия тип, но качествено изпълнение – занижено). В процеса на изследването също така се оказва, че на по-нисшата степен на обучение значимите постижения по чужд език са свързани с високото ниво на развитие на зрителната и слуховата памет, с доминиране на дясното полукълбо и с високите показатели на общата продуктивна дейност (пак там).

Общопризнатите релевантни променливи величини при изучаване на втори език се оказват: началната възраст на изучаване и нейните особености в психофизиологичен смисъл; способът на изучаване (стихиен, организиран); познаването на други чужди езици.

Освен това съществува комплекс от условия, които са способни да обезпечат успешността на началната степен на чуждоезиково обучение.

Целта на това обучение трябва да бъде устната реч, при която по-голямо място се пада на родния език на детето; обучението е необходимо да има урочно-планова организираност. Най-типичните формулирани варианти за крайните цели на обучението при деца в предучилищна възраст по чужд език са следните: обучение, което се свързва със слухово разбиране на чуждата реч и водене на несложни беседи по зададени теми; обучение за разбиране и възпроизвеждане на елементарна чуждоезикова реч; овладяване от децата на определени запаси от думи и речеви образец, позволяващ водене на несложна

беседа по обучавания език; подготовка на децата за слушане, разбиране, а също и възпроизвеждане на елементарна реч на чуждия език; обучението на децата по чужд език като средство за общуване в пределите на усвоения учебен материал (4).

В хода на обучението е необходимо да се сформира система от речеви навици (произносителни, лексикални, граматически), които да притежават такива качества, като автоматизиране, устойчивост и възможност да се пренесат върху нов езиков материал, както и възможността произволно да “включат” в управление съдържанието на своите изказвания. Създава се система от речеви умения, които притежават такива качества като: целенасоченост, динамичност, продуктивност при решаване на комуникативни задачи – нови за индивида (15).

Общопризнатите условия за обучаване по чужд език се явяват опора в психическите особености на децата в предучилищна възраст: увлечение в игрова дейност, способност към многократно повторение, добра имитация, потребност към движение и др. (6).

Съществува двустранна зависимост между игровата дейност и овладяването на речевите средства, защото за осъществяване на игровата дейност е необходимо определено ниво на развитие на речта и едновременно с това игровата дейност стимулира речевото развитие, в частност развитието на формите и функциите на речта. Играта способства за формирането на произволността в променена речева среда (1, 7).

Известни са редица методически принципи в процеса на обучение по чужд език за игрово моделиране на чуждоезиковото общуване в предучилищна възраст (пак там, 12): комуникативно-дейностният принцип и подчинените му принципи взаимно свързани по обучението с видовете речеви дейности; принципът на етапност и спираловидност при подаване на учебния материал в хода на обучението; принципът на комплексност и ситуативно-тематична организираност на езиковия материал, а също така и принципът на съзнателната систематизация в тясна връзка с родния език, подчинен на езиковите знания и речевите навици за комуникативни умения.

Като цяло, процесът на управление по чуждоезиково общуване в предучилищна възраст се разделя на три аспекта (11):

– управление на учебната дейност на децата във връзка с овладяване на чуждия език, включващо определени цели на обучение, формиране на учебна и комуникативно-познавателна потребност в чуждоезиковото общуване, организация по предмета на речевата дейност, съобразена с поредността на

учебните задачи, учебните действия и организиране на условия за изпълнение на тези действия, отнасящи се до обучаваните;

– регулиране на чуждоезиковото общуване на децата заключаващо се в организация и реализация на игрови ситуации;

– организиране на учебната игра на децата, която предполага методическо осигуряване на подходящи игри под непосредствено ръководство.

Както се отбеляза по-горе в качеството си на необходимо условие при обучение по чужд език се определи и осигуряването на организирана планова форма на учебните занятия.

Открояват се следните принципи във връзка със създаване на програма за обучение: определяне на обема и структурата на лексиката; съизмеримост между логическата и фонетическата преодолителност на лексикалния материал; съблюдаване на рационалната честота на занятията, а също така и дозировката, и последователността на разположения материал; възможност да се използват най-ефективните методически способности на обучение и нагледни средства (11).

ЛИТЕРАТУРА

1. *Алексеева М. М.* Речевое развитие дошкольников: учебное пособие. М., Academia, 1999.
2. *Беляев Б. В.* Очерки по психологии обучения иностранным языкам. М., Учпедгиз, 1959, 174 с.
3. Возрастная психоллингвистика. Хрестоматия (сост. проф. К. Ф. Седов). М., ЛАБИРИНТ, 2004.
4. *Георгиева, М.* Обучението по български език в условия на билингвизъм. Шумен, 2004.
5. *Горелов, И.* Избранные труды по психоллингвистике. М., Лабиринт, 2003.
6. *Даскалова, Ф.* Психоллингвистични проблеми на ранното детство. Благоевград, 1984.
7. *Запорожец, А. В.* Избранные психологические труды: В 2 т. Т. 1. М., Педагогика, 1986, 320 с.
8. *Зимняя И. А.* Лингвopsихология речевой деятельности. Москва – Воронеж, 2001.
9. *Магин, Н. С.* О некоторых видах способностей к усвоению иностранного языка // Проблемы способностей. М., 1962, с. 282.
10. *Мактамкулова, Г. А.* Возрастные и индивидуально-типические различия учащихся в усвоении иностранного языка: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. М., 1996.

11. *Певзнер, М. Н.* Билингвальное образование в контексте мирового опыта. Новгород, 1999.

12. *Пимслер, П.* Тестирование способностей к иностранному языку // Методика преподавания иностранного языка за рубежом. Вып. 2. М., 1976, с. 167–177.

13. *Попова, В. А.* Психолингвистика на развитието: Когнитивни аспекти на синтаксическа компетенция. Шумен, 2000.

14. *Решетникова, Т. К.* Зависимость успешности овладения иностранным языком от особенностей речемыслительной деятельности субъекта обучения: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. М., 1981, 22 с.

15. *Ткачева, Л. Ф.* Психологические особенности изучения русского языка украинскими детьми в условиях билингвизма // Вopr.психол., 1990, № 6, с. 33–44.

16. *Ekstrand, L. H.* Replacing the critical period and optimum age theories of second language acquisition with a theory of ontogenetic development beyond puberty // Educational and psychological interactions. № 69. – Malmö, Sweden: School of Education, 1979.

17. *Penfield, W.* A consideration of the neurological mechanisms of speech // Proceedings of the American Academy of Arts and Speech. 1968, V. 52, N 25, P. 245–254.

УСВОЯВАНЕ НА ЧУЖД ЕЗИК ОТ ДЕЦА В ПРЕДУЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИ ПРИНЦИПИ

ЮЛИЯ БУЛБА

Резюме

Настоящата статия визира въпроси, които се отнасят до търсене и изследване на психолого-педагогически принципи за усвояване на чужд език в предучилищна възраст. Основната посока за разглеждане на проблема е съобразена с определяне на възрастовия отрязък като най-чувствителен за овладяване на втори език; проследяват се възможностите и способностите за чуждоезиково обучение, както и необходимите условия за обезпечаване на успешно обучение. Демонстрират се принципите за създаване на програма, която цели чуждоезиково обучение в предучилищна възраст.

PSYCHOLOGY-PEDAGOGICAL PRINCIPLES OF THE ASSIMILATION OF THE SECOND LANGUAGE BY CHILDREN OF AT PRESCHOOL AGE

YULIYA BUL'BA

Summary

This article is dedicated to questions of searching for and studies psychology-pedagogical principle of assimilation of the foreign language at preschool age. The main considered problems such as: searching for of the age length the most sensitive to mastering by second language; the foreign abilities and age; the complex of the conditions, called to provide success of the education foreign language at preschool age; the principles of the building of the program for learning second language the children's of the preschool age.